

Отримано: 6 липня 2023 р.

Прорецензовано: 26 липня 2023 р.

Прийнято до друку: 1 серпня 2023 р.

e-mail: liashenko.alina@tnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0001-3974>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-18(86)-72-75

Ляшенко А. В. Лист читача як різновид жанру «лист» і його функціональна специфіка. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 18(86). С. 72–75.

УДК: 811

Ляшенко Аліна Віталіївна,
асистент кафедри зарубіжної філології
Навчально-наукового інституту філології та журналістики,
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ЛИСТ ЧИТАЧА ЯК РІЗНОВИД ЖАНРУ «ЛИСТ» І ЙОГО ФУНКЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА

В епоху цифрових технологій часто можна спостерігати перехід від роботи офлайн до онлайн, хоча актуальність написання листів до редакції з кожним днем не зменшується. Незважаючи на те, що сучасні технології дозволяють нам швидко та легко отримувати доступ до інформації та спілкуватися з людьми з усього світу за допомогою електронної пошти, соціальних мереж та інших каналів зв'язку, листи до редакції все ще мають свої сильні сторони та актуальність.

Щодня на електронну скриньку редакції або на пошту надходять листи від активних читачів з чіткими пропозиціями та вимогами. У листах до редакції можна побачити реакцію на газетну статтю та висловити власну думку щодо змісту чи стилю статті та прокоментувати її. Кожен лист до редакції є унікальним, має свій власний стиль та індивідуальність.

Листи до редакції можуть стати важливим засобом зв'язку між громадою та виданням, вони також стають основним джерелом зв'язку між журналістом чи редакцією, для розуміння важливих подій, які не були оприлюднені в засобах масової інформації.

Ключові слова: листи до редакції, лист читача, редакція.

Alina Liashenko,
Assistant,
Taurida National University

THE READER'S LETTER AS A VARIETY OF THE LETTER GENRE AND ITS FUNCTIONAL SPECIFICITY

In the era of digital technologies, you can often observe the transition from offline to online work, although the relevance of writing letters to the editor does not decrease day by day. Although today's technology allows us to quickly and easily access information and communicate with people around the world through e-mail, social media, and other communication channels, letters to the editor still have their strengths and relevance.

Every day, letters from active readers with clear proposals and demands are sent to the editor's inbox or to the post office. In letters to the editor you can see the reaction to the newspaper article and express your own opinion about the content or style of the article. Each letter to the editor is unique, and has its own style and individuality.

Letters to the editor can become an important means of communication between the community and the publication, they also become the main source of communication between the journalist or the editorial office, to understand important events that have not been publicized in the mass media.

Keywords: letters to the editor, reader's letter, editorial office.

Завдяки Інтернету спілкування та обмін інформацією стали більш ефективними та швидкими, ніж будь-коли раніше. Щороку обсяг цифрового контенту перевищує обсяг друкованих матеріалів, що вимагає зміни способу споживання та передачі інформації. Важливо відповідно адаптувати наші комунікаційні стратегії та звички.

Для досягнення успіху в масовій інформації важливо мати знання про комунікацію, та здатність використовувати різні мовні засоби для передачі повідомлення.

Актуальність дослідження “листів до редакції” (Leserbriefe) з кожним роком стає очевиднішою завдяки їх зростаючій популярності серед онлайн-читачів німецькомовної преси. “Листи до редакції” (Leserbriefe) можуть бути способом залучення уваги до конкретної проблеми або питання. Якщо лист був написаний з глибокої особистої думки, він може містити цікаві аргументи та ідеї, які можуть зацікавити інших людей.

На сьогоднішній день не так багато українських чи закордонних науковців досліджують “листи до редакції” (Leserbriefe), хоча німецьке видання “Spiegel” публікує Leserbriefe щотижня. Серед дослідників можна відмітити роботи таких вчених, як Андреа Млітц “Dialogorientierter Journalismus: Leserbriefe in der deutschen Tagespresse”, Олексій Борисов “Листи до редакції у британському та українському електронному публіцистичному медіа-середовищі” та Маріє-Луїс Мартін “Leserbriefe digital – Online-Nachrichtenartikel kommentieren”.

Метою статті є ідентифікація репрезентації жанрового різновиду “лист до редакції” (Leserbriefe) та його класифікація на матеріалі публікацій інтернет-порталу німецького видання “DER SPIEGEL online”.

Серед визначених **завдань** дослідження вирізняємо наступні: дослідити листи-читача (Leserbriefe), їх функціональну специфіку, виявити основні теми, які цікавлять читачів, визначити обсяг розгляду певної теми у листі до редакції, встановити сфери інтересів читачів і як наслідок, розкрити пріоритетні теми для наступних публікацій видання.

Охарактеризувати мотиви, які спонукають людей писати авторам публікацій чи у редакції.

Жанр листа має багато різновидів, які фіксують сучасне мовознавство, наприклад:

1. Особисті листи

2. Ділові листи
3. Відкриті листи
4. Листи-привітання
5. Листи-відгуки
6. Листи до редакції
7. Листи у творах художньої літератури.

На сьогоднішній день недостатньо дослідженими залишаються саме листи-читача або листи до редакції. Німецькомовна дослідниця Андреа Млітц, у своїй науковій роботі “Dialogorientierter Journalismus: Leserbriefe in der deutschen Tagespresse” стверджує, що “понад 200 років після того, як у щоденній газеті з’явився перший лист до редакції, ця форма тексту все ще дуже популярна.

Конкуренція з боку дискусійних форумів і веб-журналів в Інтернеті не могла нічого змінити. Навпаки: редакція виявила читацьку пошту як важливий інструмент лояльності читачів до журналу” [1, с. 446].

Колонка читацьких листів у німецькій щоденній пресі виконує кілька важливих функцій:

1. Вона є важливим інструментом зворотного зв’язку між читачами та журналістами, що дозволяє читачам висловлювати свої думки, коментарі та зауваження щодо матеріалів, які публікуються. Це може забезпечити більшу залученість читачів до покращити якість журналістських матеріалів.

2. Читацькі листи можуть бути використані для збільшення лояльності читачів до журналу. Якщо читачі бачать, що їхні листи читають та публікують у газеті, це може збільшити їхню згоду з редакційною політикою.

3. Читацькі листи можуть відображати зміни в іміджі журналу та журналістської професії в цілому. Якщо колись листи до редакції сприймалися як прояв відданості та поваги, сьогодні вони часто містять критику, вимоги та навіть обурення. Таким чином, колонка читацьких листів може відображати зміни в культурі спілкування, в тому, що сьогодні читачі вимагають ширшого діалогу та участі у визначенні змісту публікацій, який вони споживають.

У цілому, колонка читацьких листів може бути важливим інструментом у сучасній журналістиці, орієнтованій на діалог та взаємодію з читачами. Український вчений Олексій Борисов у своїй роботі “Листи до редакції у британському та українському електронному публіцистичному медіа-середовищі” пропонує наступне визначення цього поняття: “Лист до редакції – приватний вид кореспонденції, унікальність якого зумовлюється тим, що він, будучи надрукованим на сторінках газети чи журналу, стає публічним надбанням.” [2, с.32–33]

Тому можна сказати, що «Листи до редакції» не є геть особистими, адресованими тільки редакції газети або журналу, а з їх публікацією стають відкритими для широкого загалу, їх автори свідомі цієї можливості, що може відповідно впливати на стиль і способи формулювання в такому листі.

Автор листа “Leserbriefe” повинен усвідомлювати, що його лист може бути прочитаний багатьма людьми, і тому йому необхідно підібрати формулювання так, щоб воно було чітким, точним та відповідало тематиці видання. Важливо також пам’ятати про етику написання листів, зберігати дотримання правил ділового етикету, проявляти повагу до адресата та живити форми висловлювань мовного стандарту.

На основі здійсненого аналізу Олексій Борисов стверджує, що опубліковані листи (Leserbriefe), які надходять до редакції, можна поділити на три типи за їх функціональним призначенням: [2, с.32–33]

1. Листи-відгуки
2. Листи-запитання
3. Листи-зізнання

Наприклад, ми можемо дослідити це на матеріалах інтернет-порталу німецькомовного видання “DER SPIEGEL online”.

1. Листи – відгуки:

Dr. Michael Lau, Altlandsberg (Brandenburg):"Den Artikel habe ich mit großer Zustimmung gelesen.Der Wunsch nach Frieden ist verstandlich und auch ich würde ein Ende des Leidens der Menschen in der Ukraine begrüßen.“ [4, від 24.02.2023]

Rainer Zöllner, Markranstädt (Sachsen):"Meine Erfahrungen aus den letzten 33 Jahren entsprechen genau Herrn Oschmanns Meinung. Den besten Beweis liefert der SPIEGEL selbst. In den Leserschriften sind kaum Meinungen aus dem Osten vertreten. In der aktuellen Ausgabe lediglich eine. Meistens sind es keine – im Ausnahmefall mal zwei.“ [5, від 23.02.2023]

Prof. Dr. Alice Kahl (Karl-Marx-Universität Leipzig):"Ich finde keine Worte dafür, wie großartig und absolut überfällig ich das Gespräch mit Dirk Oschmann finde!" Tausend Dank! Buch bestellt bei Ullstein. Viele herzliche Grüße von der Ostfrau” [6 від 23.02.2023]

2. Листи-запитання:

Helmut Hartmann, Nürtingen:"Erstaunlich, wie unkritisch Sie das Thema künstliche Intelligenz behandeln." Wenn das ungebremst so weitergeht, wo bleiben dann menschliche Werte und Gefühle? In dieser neuen Welt völlig überflüssig? Oder werden solche Werte auch programmiert, obwohl sich diese nicht “lohnent”? Die Presse und Magazine wie der SPIEGEL haben aus meiner Sicht auch die Pflicht, derartige Entwicklungen kritisch zu hinterfragen.” [7 від 03.03.2023]

Klaus Räk, Glienicke/Nordb. (Brandenb.): “Fünf Seiten über Luxusuhren, die sich die meisten der SPIEGEL-Leser sowieso nicht leisten können! Wow! Was hat Euch denn da geritten?” [8 від 05.02.2023]

Manfred Leitz, Oedheim (Bad.-Württ.): “Seit wann begibt sich der SPIEGEL auf das Niveau von Zeitschriften, die ich beim Friseur oder in der Arztpraxis lesen kann? Und wo bleiben die kritischen Fragen zur unseligen Kolonialgeschichte Englands?” [9, від 06.01.2023]

3. Листи-зізнання:

Ulrike Krammer, St. Peter (Bad.-Württ.):"Danke für diese Titelgeschichte! Sie macht Mut.” [10, від 02.04.2021]

Annette Winkel, Hamburg:"In jedem der von mir seit Jahren gekauften SPIEGEL lese ich grundsätzlich alle Artikel; diesen habe ich aus Desinteresse zuallerletzt gelesen. Mein Vorschlag: Nutzen Sie den Platz lieber für investigativen Journalismus, den schätze ich beim SPIEGEL seit jeher ganz besonders.”[11, від 02.04.2021]

Alfred Geiger, Reichenau (Bad.-Württ.): “Als jahrzehntelanger SPIEGEL-Leser habe ich den Artikel über Andreas Jung mit Genugtuung zur Kenntnis genommen. Ich denke, solche positiven Darstellungen von noch aktiven Politikern sind geeignet, der oft beklagten Politikverdrossenheit in der Bevölkerung entgegenzuwirken.” [12, від 16.06.2023]

Отже, опрацювавши численні листи в редакцію (Leserbriefe), ми дійшли висновку, що листи із відгуками пишуться авторам, публікаціям і редакціям, щоб висловити особисту думку про їхню роботу. Ці листи можуть містити як конструктивні, так і критичні та негативні думки, а також пропозиції щодо майбутнього розвитку теми. Листи в редакцію дають змогу зрозуміти, що саме хвилює читача, на що потрібно звернути увагу відповідно до вікового цензу читачів. “Листи-запитання” надсилаються до редакторів, щоб отримати додаткову інформацію, отримати відповіді на конкретні питання або отримати думки щодо конкретних тем, що становлять індивідуальний чи загальний інтерес. Також в листах-запитаннях можуть бути конкретні питання від читачів про висвітлення певних тем у наступних випусках газет чи журналів.

Тим часом “листи-зізнання” пишуться до редакції як засіб висловлення особистих почуттів і поглядів на певні теми, часто рясніють зневажливими відгуками про події, явища чи осіб. “Листи-відгуки” завжди спрямовані саме на зміст статті. Листи-відгуки можуть мати різну мету та тон. Деякі читачі хвалять автора та висловлюють позитивну думку про публікацію, а інші не погоджуються з автором або критикують зміст чи стиль написання. Редактори часто включають для публікації певну кількість листів із відгуками, щоб стимулювати дискусію та підтримувати активну участь читачів у процесі формування іміджу газети або журналу і таким чином зберігати коло своїх читачів та примножувати його.

Досліджуючи листи-відгуки з матеріалів інтернет-порталу німецькомовного видання “DER SPIEGEL online”, констатуємо, що вони відбивають високий ступінь емоційності читачів, саме у таких листах йдеться про явища, які отримують від читачів позитивні чи негативні відгуки. Листи до редакції можна, таким чином, характеризувати саме за емоційним складником. Такий зразок характеристики спостерігаємо у роботі Г. Філіпа “Емоційність мовця в «листах до редакції» на прикладі жіночої преси” [3], який використовуємо для аналізу листів-відгуків з інтернет-порталу „DER SPIEGEL“. Наприклад:

1. Смуток: Katharina Voller, Kaarst (NRW): “Danke, dass Sie der Schulmisere noch einmal Aufmerksamkeit schenken und dabei auch ein Licht auf die Kinder mit Besonderheiten werfen. Was diesen guttun würde, kommt einem unangenehm vertraut vor, entspricht nämlich den allgemeinen Forderungen der Bildungsforscher: kleinere Klassen; mehr Zeit und Raum für die Schulen, auf individuelle Stärken und Schwächen einzugehen; dazu noch bessere Verzahnung der verschiedenen zuständigen Stellen. Warum das seit Jahrzehnten genauso unverändert ist wie Lehrplan, starre Stundenraster und Leistungsbewertung, ist unverständlich und empörend.” [13, від 16.06.2023]

2. Гіркота: Barbara Wolff, Winsen (Nieders.): “Knapp 20 Seiten über überwiegend weiße junge Männer, für junge weiße Männer, geschrieben von jungen weißen Männern – die Autoren sind fast ausschließlich weiße junge Männer. Ach ja, die Maschinenmenschen dürfen aber auch junge weiße aparte Frauen sein. Nicht alles an diesem Artikel ist für mich gut erklärt und nachvollziehbar. Ich bin aber auch nur eine alte weiße Frau.” [14, від 10.03.2023]

3. Обурення: Ralph Detzel Ehingen (Bad.-Württ.): “Mit einer gewissen Sorge beobachte ich als jahrzehntelanger Leser die jüngste Entwicklung Ihres von mir sehr geschätzten Magazins. Die Artikel werden immer kürzer und das neueste Titelblatt ist seltsam. Genauso seltsam im letzten Heft die Kurzbeiträge Ihrer Redakteure und Korrespondenten mit unwichtigen, teils banalen Passagen, zum Beispiel über den Kauf von Masken mit Corgi-Motiven und einer royalen Sammeltasse! Das war schon eine Art Selbstbeweihräucherung. "Bewegen Sie sich nicht in Richtung “Focus“-Niveau.” [15, від 13.01.2023]

4. Незадоволення: Rainer Zöllner, Markranstädt (Sachsen): “In den Leserschriften sind kaum Meinungen aus dem Osten vertreten. In der aktuellen Ausgabe lediglich eine. Meistens sind es keine – im Ausnahmefall mal zwei. Das entspricht nicht dem Verhältnis der Bevölkerungszahlen. Das beobachte ich schon seit einigen Jahren. Den Meinungen aus dem Osten wird zu wenig Aufmerksamkeit entgegengebracht.” [16, від 10.03.2023]

5. Розчарування: Dr. Hubert Hofmann, Immenstaad (Bad.-Württ.): “Eine weitere Recherche des Spiegel, die die Naivität in der deutschen Politik belegt. Wie viel militärisches Know-how da die Seiten gewechselt hat, dürfte wohl für immer im Dunkeln bleiben. Was für eine Blamage für die politische Führung in unserem Land.” [17, від 16.06.2023]

6. Прикрість: Thomas Walter, Köln: “Liebe Frau Hunfeld, würden Sie auch jemanden fragen, ob er ein westdeutscher Professor ist? Ihre Arroganz ist ohrenbetäubend.” [18, від 10.03.2023]

7. Підтримка: Michael Mans, Oberursel (Hessen): “Ich bin zwar – zumindest im Fall der Ukraine – entschieden anderer Meinung als Herr Grässlin: Einem Volk, das sich gegen Mord, Verschleppung und Vergewaltigung wehren will, können wir unsere Hilfe nicht verweigern; was Waffenlieferungen einschließt. Und dennoch sind Menschen wie Herr Grässlin unverzichtbar. Er stellt die Argumente der Falken infrage, zeigt Alternativen und stört damit auch die putinsche Logik der Gewalt. Es ist gut, dass der SPIEGEL dieser Stimme Raum gibt.” [19, від 13.01.2023]

8. Задоволення: Oliver Witzel, Mülheim an der Ruhr: “Zutiefst berührend, zutiefst beeindruckend. Hochachtung und Bewunderung für die Autorin. Für einen Text, der alles sagt und alles fühlt.” [20, від 13.01.2023]

9. Щастя: Thomas Carl Schwoerer, Neu-Isenburg (Hessen): “Vielen Dank für dieses hervorragende Beispiel für guten Journalismus. Uwe Buse ist ein differenziertes Porträt inklusive Würdigung der Forschungsergebnisse von Erica Chenoweth gelungen. Ein Lichtblick.” [21, від 13.01.2023]

Отже, листи читачів є важливим інструментом спілкування, який дозволяє читачам взаємодіяти з редакцією видання, дає можливість обмінюватися думками та висловлювати погляди.

Листи читачів виконують різні функції. Це може бути спосіб вираження задоволення, підтримки чи вдячності, а також вираження невдоволення, нарікань чи критики, тобто аксіологічна функція. Усе залежить від мотивації та цілей автора листа. Листи читачів можуть стати джерелом нових ідей, пропозицій і порад для редакторів – прогностична функція майбутніх дій. Крім цього, опублікування листів може стимулювати дискусію, залучити ширшу читацьку аудиторію та підтримувати активність читачів, що є внеском у іміджеву функцію видання.

Функціональна особливості читацького листа полягає в його здатності до взаємодії, впливу та обміну інформацією. Він діє як засіб комунікації, сприяє залученню громадськості та формує відкритий діалог між видавцями та читачами. Вивчення функціональної специфіки читацького листа є важливим для розуміння комунікаційних процесів у редакційному полі та

підвищення якості публікацій. Це допомагає видавцям налагодити зв'язок з аудиторією, зрозуміти її потреби та забезпечити взаємодію.

Таким чином, у статті розкривається значення читацького листа як різновиду листа та його функціональна специфіка в контексті комунікації видавництва та громадськості. Дослідження підкреслює важливість читацьких листів як інструменту взаємодії та обміну інформацією, а також їх вплив видання.

Література:

1. Mlitz A. Dialogorientierter Journalismus: Leserbriefe in der deutschen Tagespresse (Forschungsfeld Kommunikation): Leserbriefe in der deutschen Tagespresse. Nürnberg: Uvk Verlag, 2008. 446 с. (1st edition).
2. Борисов О. О. Листи до редакції у британському та українському електронному публіцистичному медіа-середовищі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. № 53. С. 32–33.
3. Філіп Г. Емоційність мовця в «листах до редакції» на прикладі жіночої преси. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1958>.
4. Spiegel.de.URL:<https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
5. Spiegel.de.URL:<https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
6. Spiegel.de.URL:<https://www.spiegel.de/community/briefe-a-90a1d10e-83d0-4840-8d3c-72b7d8974aa6?context=issue>
7. Spiegel.de.URL:<https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>
8. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/psychologie/das-prinzip-hoffnung-das-rezept-fuer-die-zukunft-ist-smarter-realismus-a-6c1c267b-0002-0001-0000-000176982959>
9. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/psychologie/das-prinzip-hoffnung-das-rezept-fuer-die-zukunft-ist-smarter-realismus-a-6c1c267b-0002-0001-0000-000176982959>
10. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-90a1d10e-83d0-4840-8d3c-72b7d8974aa6?context=issue>
11. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/psychologie/das-prinzip-hoffnung-das-rezept-fuer-die-zukunft-ist-smarter-realismus-a-6c1c267b-0002-0001-0000-000176982959>
12. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-b92cbd6e-5a22-4edc-a405-cee2cc4f34d3>
13. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-b92cbd6e-5a22-4edc-a405-cee2cc4f34d3>
14. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
15. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>
16. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
17. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-b92cbd6e-5a22-4edc-a405-cee2cc4f34d3>
18. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
19. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>
20. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>
21. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>

References:

1. Mlitz A. Dialogorientierter Journalismus: Leserbriefe in der deutschen Tagespresse (Forschungsfeld Kommunikation): Leserbriefe in der deutschen Tagespresse/Nürnberg: Uvk Verlag, 2008. 446 с.(1st edition).
2. Borysov O. O. Lysty do redaktsii u brytanskomu ta ukrainskomu elektronnomu publitsystychnomu media-seredovyshchi. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. 2015. № 53. S. 32–33.
3. Filip H. Emotsiiniist movtsia v «lystakh do redaktsii» na prykladni zhinochoi presy. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1958>.
4. Spiegel.de.URL:<https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
5. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
6. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-90a1d10e-83d0-4840-8d3c-72b7d8974aa6?context=issue>
7. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>
8. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/psychologie/das-prinzip-hoffnung-das-rezept-fuer-die-zukunft-ist-smarter-realismus-a-6c1c267b-0002-0001-0000-000176982959>
9. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/psychologie/das-prinzip-hoffnung-das-rezept-fuer-die-zukunft-ist-smarter-realismus-a-6c1c267b-0002-0001-0000-000176982959>
10. Spiegel.de.URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-90a1d10e-83d0-4840-8d3c-72b7d8974aa6?context=issue>
11. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/psychologie/das-prinzip-hoffnung-das-rezept-fuer-die-zukunft-ist-smarter-realismus-a-6c1c267b-0002-0001-0000-000176982959>
12. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-90a1d10e-83d0-4840-8d3c-72b7d8974aa6?context=issue>
13. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-b92cbd6e-5a22-4edc-a405-cee2cc4f34d3>
14. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
15. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>
16. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
17. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-b92cbd6e-5a22-4edc-a405-cee2cc4f34d3>
18. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-288d6f85-df8b-4173-a7d8-4666a5c09b0c>
19. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>
20. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>
21. Spiegel.de. URL: <https://www.spiegel.de/community/briefe-a-1fd9fef6-cf20-4232-8e8f-0ca6013ba2a0>